

Tarih ve GÜNCE

Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi
Journal of Atatürk and the History of Turkish Republic
Sayı: 8 (2021/Kış), ss. 129-158.

Geliş Tarihi: 20 Aralık 2020

Kabul Tarihi: 25 Ocak 2021

Araştırma Makalesi/Research Article

19. YÜZYIL SEYYAHLARINA GÖRE GÖKLEN TÜRKMENLERİ

Tuba TOMBULOĞLU*

Öz

Göklen Türkmenleri, günümüzde İran sınırları içerisinde bulunan Türkmen Sahra bölgesinde ve Türkmenistan'da yaşamakta olup, İran'da Türklüklerini en fazla koruyan topluluklardan birisidir. 9. yüzyılda Ceyhun boylarından Gürgen ve Etrek nehirlerinin kaynağına yerleşmişlerdir. Önceki dönemlerde kalabalık bir grubu teşkil ettikleri anlaşılan Göklenlerin nüfusu sonraki dönemlerde siyasi nedenlerle azalmıştır. Kaynaklarda Osmanlı Devleti'nin kurucusu olan kayı boyu Göklen Türkmenlerinin uruğlarından biri olarak geçmektedir. Ayrıca 18. yüzyılda yaşamış olan Türkmenlerin millî şairi Mahtumkulu, Göklenlerin Gerkes koluna mensuptur.

19. yüzyılda Türkistan ve İran'a seyyahların yoğun ilgi gösterdikleri görülmektedir. İran'ın kuzeyine ve Hive Hanlığı'na gelen seyyahlar, notlarında burada gördükleri Türkmenlerin sosyal yapılarına, adetlerine sıklıkla yer vermişlerdir. Göklen Türkmenleri de seyyahların hakkında önemli bilgiler verdiği bir boy olarak karşımıza çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Göklen Türkmenleri, Türkmen Sahra, Gürgen, Seyyah, Seyahatname.

GOKLEN TURKMENS FOR THE 19th CENTURY TRAVELERS

Abstract

Goklen Turkmens live in the Turkmen Sahara region and Turkmenistan, which are currently within the borders of Iran. This community is also one of the communities that protect their Turkishness the most in Iran. In the

---

* Dr. Öğretim Üyesi, Mersin Üniversitesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü Öğretim Üyesi, (tubatombuloglu@hotmail.com). ORCID ID: 0000-0001-8061-4480.

9th century, they settled at the source of Gurgen and Etrek rivers departing from Ceyhun tribes. Previously known to constitute a large group of people, the population of the Göklen decreased in the following periods due to political reasons. In the sources, the Kayı tribe, the founder of the Ottoman Empire, is mentioned as one of the Goklen Turkmens. In addition, Mahtumkulu, the national poet of Turkmens who lived in the 18th century, is a member of the Gerkes branch of the Goklen's.

It is known that in the 19th century, travelers showed great interest to Turkistan and Iran. In their records, the travelers who came to the North of Iran and the Hive Khanate frequently included the social structures and customs of the Turkmens they saw here. Goklen Turkmens also appear as a tribe about whom the travelers give important information.

Keywords: Goklen Turkomans, Turkoman Desert, Gurgen, Traveler, Itinerary.

*Türkmenler bağlasa bir yere beli,
Kurutur Gulzum'u, Nil Nehri'ni
Teke, Yomut, Göklen, Yazır, Alili
Bir devlete hizmet etsek beşimiz.*

Giriş

19. yüzyıl Türkistan coğrafyası dünyadaki pek çok ülkenin dikkatini çekmiştir. Özellikle Rusların ve İngilizlerin yeni sömürge arayışları bölgeyi ilgi odağı hâline getirmiştir. 19. yüzyıl boyunca Ruslarla İngilizlerin emperyalist emellerinden doğan rekabet pek çok siyasi ve askerî görevli, bölge hakkında bilgi toplama amacıyla Türkistan'a gönderilmiştir.¹ Birçok şehri gezen seyyahlar kuşkusuz burada yaşayan halk hakkında detaylı bilgiler edinerek gözlemlerini aktarmışlardır. 19. yüzyılda Kuzey İran'a ve Hive'ye giden seyyahlar Göklen Türkmenleri hakkında çeşitli malumatlar vermektedirler. Seyahat notları incelendiğinde Göklenlerin yaşamları hakkında kayda değer bilgiler bulunduğu görülmektedir.

¹ 1623 senesinde Buhara'ya gitmek üzere yola çıkan Rus seyyah İvan Hohlov'un gemisi Hazar Denizi'nde fırtınaya yakalanıp kıyıya çıkınca pek de tek olmayan kara yolunu takip etmek zorunda kalmış ve yolculuğu esnasında yanında taşıdığı hediyeler sebebiyle Harezmi bölgesindeki Türkmenlerle tehlikeli münasebetlerde bulunmuştu. Bkz. Özgür Türker, "Keşfetmek ve Tanımlamak: 17. ve 18. Yüzyıl Rus Seyyahlarına Göre Buhara", *Seyyahların İzinde Türkistan*, Ed. Mustafa Gökçe, Pegem Akademi, Ankara 2019, s. 102-104.

19. yüzyılda Göklen Türkmenleri arasında bulunarak çalışmada ilk değerlendirilecek notlar Yate'ye aittir. Yate, 5 Nisan 1893 yılında Herat'ın kuzeyinde bulunan Kuşk kanalına ilişkin Ruslarla yaşanan bazı anlaşmazlıkları çözdükten sonra, kraliçenin emriyle Meşhed'de görevine devam etmek için Horasan ve Sistan Başkonsolosluğunda ajan olarak görevlendirilmek üzere şehrin Belucistan'daki İngiliz sınır karakolundan ayrılmıştır. Notlarında doğuda Kabil batıda Herat olmak üzere kuzey Afganistan'a yer veren Yate, batıda İran, kuzeyde Rus ve güneyde Hindistan sınırına kadar olan Horasan ve Sistan'ı ayrıntılı bir şekilde ele almıştır. 19. yüzyıla kadar Avrupalıların nispeten pek bilmedikleri Göklen ve Yomut Türkmenleri arasında zaman geçirmiş, onların yaşamlarını ve karakterlerini anlatarak daha önce hiçbir Avrupalı gezginin ziyaret etmediği Gürgeň Nehri'nin kaynağına yolculuk yapmıştır.²

1821 yılında Bombay'dan gemiye binerek Umman'ın Muskat şehrine oradan da İran şehirlerine gelen ve uzun yıllardır Avrupalılar tarafından ziyaret edilmeyen Tahran'ı araştırma yapmak için seçen Fraser, Horasan'dan Buhara ve Semerkand'a doğru ilerleyeceği bir güzergâh seçer. Seyyah, Tahran'dan, doğuya, Meşhed'e kadar Horasan'a gider ancak Buhara yolunu güvenli bulmayınca Gürgeň, Esterabad ve Mazenderan yoluyla batıya dönerek Hazar Denizi kıyısından uzun bir süre tutuklu kaldığı Gilan şehrine gelir. Eserinde Teke, Göklen ve Yomut Türkmenlerinin yaşamları hakkında bilgiler vermektedir.³

İngiliz diplomat Alexander Burnes, 1831 yılında İngiltere Kralı IV. William tarafından atlardan oluşan hediye ile Hindistan'a görevlendirilmiştir. Yolculuğunun asıl amacı, deniz yoluyla taşınan bu atları götürürken İndus Nehri'nin hiç araştırılmamış yerlerini incelemesiydi. 1834 yılında İngiltere'ye dönen Burnes, 1835 yılında tekrar Hindistan'a diplomatik bir görevle dönerek gezisine devam eder. Eseri üç ciltten oluşmaktadır. İlk cildinde Lahor'dan Buhara'ya kadar yaptığı seyahati anlatır. İkinci ciltte Ceyhun Irmağı'ndan başladığı seyahatine, Merv Nehri, Meşhed, Mazenderanla devam eder. Buhara hakkında topladığı bilgiler oldukça geniştir. Ancak en önemlisi Gürgeň'deki Türkmenler hakkında verdiği kıymetli bilgilerdir.⁴ Biz çalışmamızda seyyahın eserinin ikinci cildini kullanacağız.

² C.E. Yate, *Khurasan and Sistan*, Edinburg and London 1900.

³ James B. Fraser, *Narrative of A Journey Into Khorasan In The Years 1821 and 1822*, London 1825.

⁴ Alexander Burnes, *Travels into Bokhara: Being the Account of a Journey From India to Cabool, Tartary and Persia also, Narrative of a Voyage on the Indus from the Sea to Lahore*, Vol II, London 1834.

Bir Fransız subayı olan Ferrier, 1839 yılında diğer Fransız subaylarla birlikte İRAN ordusunu organize etmek için İRAN'a gitmiştir. Ruslara karşı muhalefetiyle bilindiği için Rus büyükelçisinin entrikaları sonucu görevden alınarak 1843 yılında ülkesine dönmüştür. 1845 yılında Bağdat'ta kısa bir süre kaldıktan sonra İRAN ve Afganistan üzerinden Lahor'a doğru yola çıkmıştır. Eserin yedinci bölümünde; Türkmenlerin yaşadığı bölgeler, karakterleri, inançları hakkında bilgiler sunmaktadır.⁵

İngiliz bir diplomatın eşi olan Lady Sheil, 1848 yılında eşinin Tahran'da elçilik görevi nedeniyle İRAN'a gelmiştir. Seyahatnamesinde Göklen Türkmenleri hakkında bilgiler vermiştir. Göklen Türkmenleri hakkında bilgi vermesinin sebebi, Tahran'a geldiğinde burada rehine bulunan kimseleri görmesidir.⁶

Macar Türkolog Arminius Vambery, Türkistan seyahatine 1862 yılında Tahran'dan başlamıştır. Vambery, Hazar Denizi'nin güneyindeki şehirleri aşarak Gümüštepe'ye oradan Etrek, Meşhed, Hive, Buhara, Semerkand, Karşı, Andhoy ve Herat'a giderek 1864 yılında Tahran'a dönerek seyahatini tamamlamıştır. Türkmenler hakkında verdiği bilgiler oldukça önemlidir. Eserinde kendisinden önceki seyyahlardan bahseden Vambery'nin seyahatnamesi pek çok dile tercüme edilmiştir.⁷

1881 yılında kaleme alınan eserde Charles Mervin, Ceyhun Nehri ile kuzey İRAN sınırındaki Türkmenleri, Horasan'ın kuzeydoğusu, Kafkasya'nın güney doğusunu ve Merv bölgesini anlatmaktadır. Eser, daha çok diğer seyyahların notlarının derlemesi şeklinde kaleme alınmıştır. Fraser, Abbot, Vambery verdiği bilgilere yer verildikten sonra Merv civarında yaşayan Teke Türkmenlerinden bahsedilmektedir. Ayrıca Türkmenlerin yaşamına dair pek çok şey diğer seyyahların ışığında ele alınmıştır.⁸

19. yüzyılda Türkmenler hakkında seyahat notları tutan diğer seyyahlar şunlardır: Arthur Conolly 1828 yılında Türkistan'a gelmiş ve seyahatini 1831 yılında tamamlamıştır.⁹ Nikolai Murav'yov 1819-1820 yılları arasında Hive

⁵ J. P. Ferrier, *Caravan Journeys And Wanderings in Persia, Afghanistan, Turkistan And Beloochistan; With Historical Notices of the countries lying between Russia and India*, London 1857.

⁶ Lady Sheil, *Glimpses of Life and Manners in Persia*, London 1856.

⁷ Arminius Vambery, *Travels in Central Asia: Being the Account of A Journey from Tehran Across the Turcoman Desert on the Eastern Shore of the Caspian to Khiva, Bokhara and Semerkand*, Harper&Brother Publisher, Newyork 1865.

⁸ Charles Marvin, *Merv, The Queen of the World and the Scourge of the Man-Stealing Turcomans*, London 1881.

⁹ Arthur Conolly, *Journey to The North of India, overland from England, Through Russia, Persia and Afghaumstaun*, London 1938.

Hanlığı'na giderek Hive şehri ve çevresini inceleyerek haritasını çıkartmak amacıyla görevlendirilmiştir. Hive'de bulunan Yomut Türkmenleriyle irtibata geçen Murav'yov eserinde Göklenler hakkında da kısa malumatlar vermektedir.¹⁰ Edmund O'Donovan, 1879-81 yılları arasında Merv'de kalmıştır. 1881 yılında Ahal-Teke vadisinde, Ruslarla Türkmenler arasında yapılan savaşa yer verdiği eserinde Teke Türkmenlerinden bahsetmektedir.¹¹ Hive ile ilgili önemli seyahatnamelerden birisi olan İ. A. Mac Gahan, eserinde Hive ve civarında yaşayan Göklen Türkmenleri hakkında kısa bilgiler vermektedir.¹² Clement Augustus de Bode, 1840 yılında Tahrandan çıktığı yolculuğunda İran şehirlerini gezmiştir. İki ciltlik eserinde birkaç yerde Türkmenlerin yaşadığı Gürgan hakkında bilgi bulunmaktadır.¹³ Ancak 1848 yılında Yomut ve Göklen Türkmenleriyle ilgili tuttuğu notları ayrı bir makale olarak Londra'da yayımlamıştır. Makalede Türkmenler hakkında oldukça detaylı bilgiler bulunmaktadır.¹⁴

1.Göklenlerin Yaşadığı Coğrafya

Göklenler, tarihte İran'ın kuzeyinde Türkmenistan'ın güneyinde bugün Türkmen Sahra ismiyle bilinen Gülistan Eyaleti¹⁵ içinde Gürgen ve Etrek nehirlerinin yukarı mecraları arasındaki dağlık arazide yaşamaktadırlar. Günümüzde ağırlıklı olarak Gülistan eyaletinin doğusunda Kelale ve Meravetepe şehirlerinde ikamet etmektedirler. Türkmen nüfusunun yoğun olarak yaşadığı coğrafya bölgeye gelen seyyahlarda hayranlık uyandırmıştır. Örneğin Charles Mervin, Göklenler, tüm Kuzey İran'ın neredeyse en güzel köşesi olan Elbruz ve Kopet Dağ sıralarının eteğindeki bölgeyi işgal etmişlerdir. Burası bol ekilebilir arazi, bol su, bol ot ve ormanlık bir yerdir. Dağların eteğindeki arazi, ekim için vadilerdekinden çok daha elverişlidir ve son derece verimlidir. Benim gibi Orta İran'da uzun yıllar geçiren bir gezgin için, Elburz dağlarının muhteşem ormanlarla taçlandırılmış, çok sayıda akarsularla sulanan ve muhteşem bitki örtüsüyle süslenmiş enfes vadilerle çeşitlenen kuzey yamacı

¹⁰ Nikolay Murav'yov, *Journey to Khiva through the Turkoman Country*, London, Oğuz Press, 1977.

¹¹ Edmund O'Donovan, *The Mero Oasis Travels and Adventures East of the Caspian*, London 1882.

¹² J. A. Mac Gahan, *Campaigning on the Oxus and the Fall of Khive*, London, 1874.

¹³ C. A Baron De Bode, *Travels in Luristan and Arabistan*, London 1845.

¹⁴ C. A Baron De Bode, "On the Yamud and Goklan Tribes of Turkomania", *Journal of the Ethnological Society of London* (1848-1856), Vol. 1 (1848), pp. 60-78.

¹⁵ Gülistan Eyaleti: 13. yüzyıla kadar Gürgen olarak 13. yüzyıldan sonra Esterabad Eyaleti olarak anılmıştır.

özal bir çekiciliğe sahiptir. Doğu ve batıdaki birçok uzun yolculuk sırasında, Gürgen'in güzelliğine eşit bir ülkeye asla gözümü dikmedim. Dağların soğuk kuzey ve kuzeydoğu rüzgârlarından korunan ve denize yakın uzanan Gürgen bölgesinin konumu, en bereketli bitki örtüsünün büyümesi için elverişlidir. Göklen bölgesinin elverişli konumunu daha iyi açıklamak için, komşu bölgenin topografik bir tanımını vermek yerinde olabilir. Krasnovodsk ve Balkan Körfezi'nden güneydoğuya düz bir çizgi üzerinde, iki yerden kırılmış uzun bir dağ tepesi 300 mil boyunca uzanır. İlk kırılma noktası ile bir zamanlar Ceyhun'un geçtiği Balkan Körfezi arasındaki sırtın bir kısmı, Büyük Balkan adını taşıyor. Yükseltinin ikinci kısmı küçük balkan olarak bilinir. İkinci kırılmanın ötesinde, daha güneyde, dağ sisteminin tüm uzunluğunun yarısına kadar, sırt Küren Dağ olarak adlandırıldığını ifade etmektedir.¹⁶ Bode ise Göklenlerin yaşadığı bölgenin havasının güzelliğini anlatırken şöyle söyler; *“Türkmenlerin işgal ettiği ülke, sağlıklı olmasıyla ünlüdür. Dağların eteğindeki ova, Gilan, Mazenderan ve Esterabad'daki tepeler ve Hazar kıyıları arasında uzanan bölgeden daha açık ve daha aydınlıktır. Havada çok daha az rutubet vardır ve yaz aylarında sağlıklı gazlar birleştğinde bu yerlerde aralıklı ateş ve safra şikâyetleri görülür. Sadece Gürgen ve Etrek nehirlerinin alt bölgeleri sağlıklı bir iklime sahiptir çünkü oradaki bölge alçaktır ve baharda nehirlerin taşmasıyla yaz aylarında havayı bozan sivrisine sürüleri üreten ve burayı elverişsiz ve sağlıklı yapan bataklıklar ve havuzlar oluşur. Yaz sıcaklıkları geçicidir, açık düzlüklerde serbestçe dolaşan denizden gelen serin esintiler, gece çiğleri çoktur. Kış şiddetli değildir. Kuzeyde kar daha uzun süre yerde kalır. Bununla birlikte, sonbahar ve kış özellikle yağmur mevsimleridir ancak Türkmen bölgesi, Orta İran'ın yüksek yaylalarında olduğu gibi yılın diğer dönemlerinde bundan mahrum kalmaz. Yağmurlar en çok tepelerin çevresinde ve Hazar Denizi yakınlarda görülür. Hazar Denizi'ne yakın bölgede, Göklenlerin doğusunda Yomutlar yaşar. Bütün bu kabileler, Gürgen ve Etrek nehirlerinin sınırlarında çadır kurarlar; Kuzeybatıya doğru uzanan dağlık Belh ülkesinde yaz aylarında sürüleri ile dolaşırlar ve Hive Hanlığında da çok sayıda aile yaşar”* seklide ifade etmektedir.¹⁷ Burnes ve Ferrier, Göklenlerin Gürgen Nehri'nin kaynağını içine alan geniş vadide yaşadıklarını, Murav'yov ise Etrek ve Gürgen Nehri'nin yukarısında oturduklarını söyler.¹⁸ Burnes, bölgenin bitki örtüsünü tanımlarken Göklen Türkmenlerinin yaşadığı yerin etrafındaki tepeler zirvelerine kadar ormanlıktı ve farklı renklerde ağaçlar çok çeşitliydi. Vadi boyunca bir çay akıyordu ve neredeyse her türlü meyve doğal bir hâlde yetişmişti. Her yerde incir, üzüm,

¹⁶ Mervin, *a.g.e.*, s.58-59.

¹⁷ Bode, *a.g.m.*, s.61.

¹⁸ Murav'yov, *a.g.e.*, s.98; Burnes, *a.g.e.*, s.254; Ferrier, *a.g.e.*, s.88-89.

nar, ahududu, siyah kuşüzümü (frenk üzümü) ve fındık büyümüşü. Burada Türkmen obalarının her tarafında dut ağaçları vardı der.¹⁹

2.Göklenlerin Tarihçesi

Orhun Yazıtları'nda Türk ismi, ilk kez "Türk Bilge Kağan"²⁰ olarak nitelenerek ve "Türk bodunu"²¹ şeklinde milleti ifade ederek görülmektedir. Hatta Kök Türk Devleti Dönemi'nde "Türk" kelimesi Türkçe konuşan boyları işaret ederken menşelerine vurgu yapmak içinde "Türk Oğuz Beyleri, milleti işitin"²² şeklinde kullanılmıştır. Bununla birlikte Kök Türk Dönemi'nde Türk milletinin Dokuz Oğuz, Türğiş, Basmıl, On OK, Dokuz Tatar, Oğuz, Tarduş gibi boylardan müteşekkil olduğu ve Türk adı altında toplanmaya çalışıldığı bilinmektedir.²³ Kafesoğlu'na göre yazıtlarda geçen "Oğuz" ismi doğrudan doğruya "Türk boyları" manasını ifade etmektedir. Ona göre Kök Türk tabiri nasıl belli bir kabilenin ismi olmayıp siyasi bir terim ise Türkmen tabiri de aynı manada siyasi bir terimdi.²⁴ Türkmen adı ile ilgili en kapsamlı bilgiyi Kaşgarlı Mahmut vermektedir. Kaşgarlı Mahmut, Türkmen ismini doğrudan Oğuzlara atfetmekte ve bu isimi nasıl aldıklarıyla ilgili bir hikâye anlatmaktadır. Hikâye 'ye göre; Zülkarneyn, Semerkand'ı geçip Türk ülkesine yöneldiğinde Balasagun'da oturan Türk hakanı ordusuyla doğuya doğru gidince burada çoluk çocuklarıyla 22 kişi kalmış, Zülkarneyn gelip bunları saçlı ve üzerlerinde Türk belgelerinin bulunduğunu görünce onlara Türk'e benzer, "Türk-manend" demiştir. Türkmen adı böylece doğmuştur.²⁵

10. yüzyıldan itibaren "Türk" adının yanında "Türkmen" adı birlikte kullanılmaya başlamıştır.²⁶ İslamiyet'in 10. yüzyıldan itibaren Türkler arasında yayılmaya başlamasıyla 11. yüzyılda Oğuzların çoğunluğu Müslüman

¹⁹ Burnes, *a.g.e.*, s.108.

²⁰ Hüseyin Namık Orkun, *Eski Türk Yazıtları*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1994, s.58.

²¹ Orkun, *a.g.e.*, s.66.

²² Orkun, *a.g.e.*, s.22.

²³ İlhami Durmuş, "Türk Adının Ortaya Çıkışı, Anlamı ve Yayılışı", *Gazi Akademik Bakış*, C. 10, S.20, s. 44.

²⁴ İbrahim Kafesoğlu, "Türkmen adı, Manası ve Mahiyeti", *Türkler*, C. IV, Ankara 2002, s.580.

²⁵ Kâşgarlı Mahmud, *Divan-ı Lügat-it Türk*, C. III, Çeviren. Besim Atalay, TTK Basımevi, Ankara 1992, s.413-15.

²⁶ İlhami Durmuş, *a.g.m.*, s.44.

olmuştur. Bunun sonucunda Oğuzlara “Türkmen” adı verilmiştir.²⁷ Türkmen adı zamanla yaygınlaşarak 13. yüzyıldan itibaren Oğuz adının yerini almıştır.²⁸

Türkler’in boy ve uruğlara bölündüğü hatta Kazak, Kırgız, Karakalpak ve Türkmenlerin boylara-uruğlara, tirelere bölünme geleneğinin günümüze kadar devam ettiği bilinmektedir.²⁹ Kaşgarlı Mahmut, eserinde Türklerde her bir boyun birçok oymağı olduğunu, bunların sadece kök ve ana boylarını saydığını oymakları yazmadığını, herkesin bilmesi için gerekli Oğuz kollarını ve hayvanlarına vurdukları tamgaları belirttiğini söyler.³⁰

Türkmen adının yükselişinin Oğuzların İslamiyet’e girmesi neticesinde olduğu görüşleri hâkim olsa da Selçuklu Devleti’nin İslam dünyasında oynadığı rol göz ardı edilmemelidir. Ancak Selçuklu Devleti’nin kuruluşunda konargöçer Türkmenlerin çok etkin olduğu da önemli bir husustur.³¹ Selçuklu Devleti’nin atası Selçuk Bey, Oğuz Yabgusu’nun yanında Subaşılık görevinde bulunuyorken Oğuz Yabgusu’nun idaresinden memnun olmayanlar ve kendisini destekleyen Oğuz boyları mensuplarıyla yaşadıkları bölgeden ayrılarak Harezm’de bulunan Cend şehrine gelmişlerdir.³² Selçuklu Devleti’nin kuruluşunda sonra özellikle İran’a gelen konargöçer Türkmenler bir süre sonra devlet idarecilerinin etkisi ile yerleşik İran medeniyetinin tesirine girmiştir. Bir süre sonra Türkmenler, Selçuklu hükümdarlarına karşı rahatsızlık duymaya başlamıştır. Selçuklu hükümdarları Türkmenlerin rahatsızlıklarını bildikleri için onların Gürcü ve Bizans topraklarına yaptıkları yağmalara ses çıkartmayarak sürekli surette konargöçer halkı uçlara sevk ediyorlardı. Bu durumu lehlerine bir politika olarak kullanan Selçuklular, Türkmenlerin otlak ve ziraat yapacak toprak elde etmelerine destek olmuş görünüyorlardı.³³ Türkmenlerin uçlardaki faaliyetleri Anadolu’nun ve Azerbaycan’ın Türkleşmesini hızlandırarak

²⁷ Faruk Sümer, *Oğuzlar*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1999, s.2.

²⁸ Sümer, *a.g.e.*, s.79

²⁹ Soltanğa Ataniyazov, “Türkmen Boylarının Geçmişi, Yayılışı, Bugünkü Durumu ve Geleneği”, *Biliğ*, S.10, s.2.

³⁰ Kaşgarlı Mahmud, C. I, s.28.

³¹ Tufan Gündüz, “Türkmen Adına Dair Bazı Fikirler”, *Yeni Türkiye Türkoloji ve Türk Tarihi Araştırmaları Özel Sayısı I*, C.43, s.142-145; Abdolvahid Soofizadeh, “Selçuklu Devleti’nin Kurucusu Olan Türkmenler”, *Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi* (OTAD), III,1, 2019, s.165; Selçuklu Türkmenlerinin ve hanedanın menşei için ayrıca bkz. Özgür Türker, Firdes Özen, “Oğuznâme, Selçuknâme ve Meliknâme’ye Göre Selçuklu Hanedanı’nın Menşei”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Bahar 2017; (41), ss. 331-351.

³² Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, C.I, Ankara 2000, s.16.

³³ Faruk Sümer, “Azerbaycan’ın Türkleşmesi Tarihine Umumi bir Bakış”, *Belleten*, C. XXI/83, Ankara 1957, s.429-431; Tufan Gündüz, *Anadolu’da Türkmen Aşiretleri “Bozulus Türkmenleri 1540-1640*, Yeditepe Yayınevi, 2007, 18-19.

özellikle Erran ve Güney Azerbaycan'da sayıları artmaya başlamıştır.³⁴ Selçuklu Devleti zamanında Türkmenlerin bir kısmı Anadolu'ya göçe etmişlerdir. Ayrıca Fars bölgesine Yıvalar, Huzistan bölgesine Avşarlar, Batı İran'a Salurlar ve Yıvalar yerleşmişlerdir. Türkmenlerin yaşadıkları diğer yerler ise Şehr-i Zor, Musul, Şam ve Kirman'dır.³⁵

Selçuklu Devleti'nin kurulduğu Horasan bölgesinde, Türkmenlerin Anadolu ve diğer bölgelere gitmesi bölgede nüfusun azalmasına sebep olmuştur. Üstelik Moğol istilası sırasında Maverâünnehir'deki Türkmenler de batıya sevk edilmiştir. Buna rağmen bazı Türkmen grupları yerinde kalmaya devam etmiştir. Moğol istilasından çok etkilenmeyen Mangışlak ve Balhan Türkmenleri, bugün Hazar Ötesi Türkmenler veya Yaka Türkmenleri diye bildiğimiz gruptur.³⁶ 16. yüzyılda Mangışlak yarımadasında yaşayan Türkmenlerin büyük çoğunluğunun Salur boyuna mensup olduğu bilinmektedir. Salurlar, İçki (iç) Salur ve Tışkı (dış) Salur adıyla iki kola ayrılmıştır.³⁷ İç Salurlar, Türkmen Sahra bölgesindeki boyların temelini oluştururlar. Dış Salurlar Harezmi bölgesinde bulunmaktaydı. Teke, Yomut, Ersarı ve Sarık, Göklenler, Dış Salurlara dâhildir. Bu boy teşkilatlarını 15. yüzyılda organize bir hâlde görmek mümkündür.³⁸ Ancak asıl 17. ve 18. yüzyıllarda boy derecesine ulaşmışlardır.³⁹ Faruk Sümer, günümüz Türkmenistan halkının büyük çoğunluğunun Salurların alt kolları olan bu boylardan oluştuğunu söylemektedir.⁴⁰

Emin Ullah Goli, Göklen isminin Gök (yeşil) ve Lan (yer) "yeşil yer" anlamına geldiğini bu boyun yeşillik bir yerde yaşadığı için böyle adlandırıldığını yazmaktadır. Göklenlerin kendi arasında yaygın olan bir destana göre; Etrek Nehri'nin üzerine bir demirden baraj kurulmuş ve Göklenler baraj suyunu kullanamayıp hâlâ çamurlu sudan kullanmaya mecbur bırakılmıştır. Bunun üzerine bir aksak kişi gelerek barajın arkasında ateş yakarak barajı eritmiş ve suyun akması ile birlikte bu boyun adı Gök Lenk (lenk aksak demektir) anlamına gelen Göklen ismi olarak değişmiştir.⁴¹

³⁴ Sümer, *a.g.e.*, s.130; Sümer, *a.g.m.*, s.131; Gündüz, *a.g.e.*, s.19.

³⁵ Sümer, *a.g.e.*, s.130-135.

³⁶ Gündüz, *a.g.e.*, s.19; Sümer, *a.g.e.*, s.341.

³⁷ Sümer, *a.g.e.*, s.162.

³⁸ Abdolvahid Soofizadeh, *Kacarha ve Türkmenha*, Nevruzi yayinevi, Gurgan 1393, s. 29.

³⁹ Ataniyazov, *a.g.m.*, s.6.

⁴⁰ Sümer, *a.g.e.*, s.162.

⁴¹ Emin Ullah Goli, *Seyr-i Der Tarih-i Siyasi Ectemayi Torkemanha*, Tahran 1366, s. 215.

Göklen ve diğer Türkmen boylarının menşeleri ve ilk vatanlarının neresi olduğu net görünmemektedir. Zira Faruk Sümer, Kayı boyunun Etrek ve Gürgen ırmakları kıyısında yaşıyan Göklenlere mensup olduđunu⁴² söylerken Bayındır boyundan bir oymağın da Göklenler arasında yaşamakta olduđunu⁴³yine Göklenlerin bir kolunun Dodurgalardan gelmiş olduđunu⁴⁴belirtir. Kısacası Göklenlerin Dodurga, Ali Dağlı, Kayı, Bayındır, Ay-Derviş, Çakır Bek-Dili gibi obalardan olduğunu söylemek yanlış olmaz.⁴⁵

Ataniyazov, Göklen boyunun 11. yüzyılda Ceyhun boylarından Balhan/Balkan Dağları'na göçen ve "Gök/Gökli" denilen Türkmen boyunun nesilleri olan "Göklenler" günümüzde Türkmenistan'ın Kızılarvat ve Karrıkale ilçesi ile Azerbaycan, Türkiye ve çok büyük bir kısmının ise İran'da Türkmen Sahra'da bulunmakta olduğunu belirtmektedir.⁴⁶

16. yüzyılda Mangışlak bölgesi ve Hazar denizinin güney bölgelerine baktığımızda ağırlıklı olarak Çavuldur, İğdir, Arpacı bir kısım da Göklen Türkmenlerinin yaşadığı görülmektedir. Bu Türkmenler Esen İli diye bilinen boy teşkilatı içinde görülmektedir. Bir diğer kısım ise Hazar Denizi'nin güney tarafında olan ve Soyun İli diye bilinen boy teşkilatı içinde bulunan Salur, Teke ve Yomutlardır.⁴⁷ Göklenler, 16. yüzyıldan bu yana hemen hemen aynı yerde yaşamaya devam etmişlerdir. 19. yüzyılın ilk yarısında birkaç grup Hive Hanlığı'na gitmişlerse de 1856 yılından itibaren geri dönmüşlerdir.⁴⁸

Göklenler hakkında ilk bilgi veren seyyah Murav'yovdur. 1819 yılında Etrek ve Gürgen ırmaklarının doğusunda yaşadıklarını ve 40.000 çadira sahip olduklarını belirterek 15 bölüme ayırdıklarını yazar. Bu bölümler şöyledir: Yanık, Senrik, Khar, Sehor, Kuruk, Bayındır, Karabalhan, Harkas, Kayı, Kızıl, Kayık, Sovralı, Erkekli, Pilur ve Kışık.⁴⁹

Göklenlerin tarihinde, 18. yüzyılda bir taraftan İran bir taraftan Hive ile münasebetleri mühim rol oynamıştır. 18. yüzyılın sonlarına doğru İran'da Türkmen hâkimiyetini tesis eden Kaçar Hanedanlığının kurucusu Ağa

⁴² Sümer, *a.g.e.*, s.240.

⁴³ Sümer, *a.g.e.*, s.317.

⁴⁴ Sümer, *a.g.e.*, s.465.

⁴⁵ Sümer, *a.g.e.*, s.464-65.

⁴⁶ Ataniyazov, *a.g.m.*, s.13.

⁴⁷ Soofizadeh, *a.g.e.*, s.31-33.

⁴⁸ Yuri Bregel, "Nomadic and Sedentary Elements Among The Turkmens", *Central Asiatic Journal*, Vol.25. 1(2), 1981, ss.5-37.

⁴⁹ Mura'yov, *a.g.e.*, s.98.

Muhammed Han Kaçar, Göklenlerin yapmış olduğu saldırılar neticesinde üzerlerine güçlü bir ordu göndermiştir. Birçok kişi öldürüldükten sonra Ağa Muhammed Han, tüm erkek tutsakların sağ başparmaklarını kesmelerini emretmiştir. Böylece ok ve yay kullanamayacaklardı.⁵⁰ 1821 yılında Göklenlerin yaşantısını yakından görme şansı olan Fraser, Göklenler'in eskiden Teke oymağı kadar güçlü olduğunu ancak güçlerinin bir dizi olumsuz olay sonrası azaldığını belirtir.⁵¹ Göklenlerin sayısının azalmasını 1819 yılında Murav'yov şöyle açıklar: 1811 yılında Hive Hanı Muhammed Rahim Han, İran'a karşı sefer yapmak için Teke, Yomut, Göklen boylarından yardım istemiştir. Ancak Teke ve Göklenler Han'ın isteğini reddederken Yomutlar cevap vermezler. Bu nedenle Hive Hanı, Göklen ve Tekelerin üzerine yürür. Muhammed Rahim Han, Göklenlerden birçok kişiyi esir eder, mallarına el koyup tüm ekilebilir topraklarını hanlığın topraklarına katar.⁵² Yine de Göklenleri tahakküm altına alamayan Muhammed Rahim Han, Göklenlerin Müslüman olmadığını ilan eder. Böylece onları diğer kâfirler gibi esir almak ve mallarını yağmalamak helaldir diye buyurur. Diğer oymaklar bu durumdan faydalanmaya oldukça hevesli görünmüşlerdir. Tekeler ve Yomutlara alabildikleri kadar tutsak almalarını söyleyerek Göklenleri Hive'ye gönderir ve onları köle pazarında sattırır.⁵³ Bundan sonra Göklenler'in Hive pazarında satılması yasal hâle gelmiştir. Bundan sonra Göklenlerin gücü çok azalmıştır. Fraser, bu olaylardan sonra Göklenler ile ilgili yaşadığı bir durumu şöyle aktarır: "Biz Şahrud'da alıkonulduğumuz zaman, Teke Türkmenleri 500 atlı ile Gürgen üzerine ani bir baskın yaptılar ve Haydarabad denilen Göklenler'in küçük yerleşim yerini yağmaladılar. Birkaçını öldürdüler. 30 ila 40 kişiyi tutsak ettiler ve birkaç at ile deveyi ele geçirdiler. Göklenler bu tarz saldırılara karşılık veremeyecek kadar güçsüzlerdi."⁵⁴

19. yüzyılın ikinci çeyreğinde İran'da yaşayan Göklenler ise İran kuvvetlerinin te'dip hareketinden korktukları için 1835 Hive Han'ı Allah Kuli Bahadır Han tarafından Kızıl-Avrat'a bir kısmı da Hive arazisine yerleşmişlerdir. 1836 yılında Kaçar Han'ı Muhammed Şah'ın Göklenler üzerine sefer yapmasıyla büyük kayıplara uğramışlar ve yine yer değiştirmişlerdir. Bu sırada 9000 aile Hive'ye göç etmiştir. Gürgen'de 2000 aile kalmışlardır. Bir süre komşuları Tekelilerin arazisine yerleşmişlerdir.⁵⁵ Göklenler, 18. yüzyılın sonu ve

⁵⁰ Fraser, *a.g.e.*, s.260.

⁵¹ Fraser, *a.g.e.*, s. 259.

⁵² Murav'yov, *a.g.e.*, s.124-125.

⁵³ Fraser, *a.g.e.*, s.260.

⁵⁴ Fraser, *a.g.e.*, s.279.

⁵⁵ Bode, *a.g.m.*, s. 65; Marvin, *a.g.e.*, s.57; R. R. Arat, "Göklen", *İ.A.*, IV., İstanbul 1987, s.816.

19. yüzyılın başında İran ve Hive hanlığı arasında sürekli göç hâlinde bulunmuşlardır. Yaşanan olumsuzluklardan dolayı nüfusları azalmış ve güç kaybetmişlerdir.

Burnes, 1832 yılında Türkmenlerdeki 24 boy geleneğinin hâlâ muhafaza edildiğini belirtir. Göklenlerin eskiden 24 bölümden meydana geldiğini ve bu bölümlerin her birinin bir beyi olduğunu ama iç çatışmalar nedeniyle Hive ve İran ile yapılan savaşlar yüzünden nüfuslarının azaldığını belirtir.⁵⁶ Göklenlerin Gürgen Nehri'nin kaynağında yaşadıklarını ve İran'a bağlı olduklarını tahminen 9.000 aile olduklarını ve nüfuslarının kalabalıklığı nedeniyle sık sık İran yönetimine isyan ettiklerini ekler.⁵⁷ Burnes, Göklenlerin 9 bölüme ayrıldıklarını belirterek isimlerini şu şekilde verir: Kayı, Karabalhan, Bayındır, Keviş, Geyik-Sovranlı veya Erkekli, Ay Derviş, Çakır veya Beğdilli, Yanık veya Gerkez, Senrik.⁵⁸

1844 yılında yaptığı seyahatle Göklenler hakkında detaylı bilgi veren Bode, onların Dodurga ve Alkadağlılara bağlı olduğunu söyler ve şu bölümlere ayırır, Yangak, Sengrik, Kerrik, Bayındır, Karabalhan, Erkekli, Kayı ve Ay Derviş.⁵⁹ Bode, Göklenlerin sayısı eskiden 12.000 aileye ulaşıyordu ancak diğer kabilelerin saldırıları sonucu bu sayının önemli ölçüde azaldığını yazar. Hive Han'ı Göklenlerden birkaç bin kişiyi kendi topraklarına yerleşmeye zorladı; kalanların bir kısmı da 1836 yılında İran ordusunun bölgeye yaklaşması nedeniyle gönüllü olarak Hive'ye göç etti der.⁶⁰ Hive'ye göç eden Göklenlerden kısa bir süre sonra yeşil, bol akarsuyla çevrili, verimli güzel vadileri çorak kumlu Hive'ye tercih etmekten pişman olanlar tekrar eski yerleşim yerlerine dönmeye hazırlandıkları sırada durumu anlayan Hive Han'ı onları durdurmak istedi. Ancak Han, inatçı bir direnişle karşılaştı. Göklenler, gece gündüz susuz arazilerden geçerek kendi vadilerine yaklaştılar. Ancak düşmanları Teke Türkmenlerinin saldırılarına maruz kaldılar. Gündüzleri vadilerde saklanarak, geceleri yolculuklarına devam ederek Kayı denen yere gelerek birkaç yıllığına buraya yerleştiler.⁶¹

Ferrier, 1845 yılında Göklenlerin Gürgen ve Etrek Nehri kıyılarında yaşadığını ve 12.000 aile olduklarını söyler. Ayrıca bu tarihte Yomutların Etrek

---

⁵⁶ Burnes, *a.g.e.*, s.254.

⁵⁷ Burnes, *a.g.e.*, s.111-112, 253.

⁵⁸ Burnes, *a.g.e.*, s.254.

⁵⁹ Bode, *a.g.m.*, s.65.

⁶⁰ Bode, *a.g.e.*, s.65.

⁶¹ Bode, *a.g.e.*, s.66.

Nehri'nin ötesinde Hazar Denizi kıyıları ile Hive arasında 25.000 aile veya çadırdan oluştuklarını, Tekelerin ise Etrek Nehri yakınında bulunan Serahs'ta 35.000 aileden mürekkep olduklarını belirtir. Bu üç kabile arasında birçok kez aile ittifakı gerçekleşmiştir ve İran Şahı veya Özbeklerin saldırısına uğradıkları zaman birbirlerine destek vermişlerdir. Tekelerin yaşadığı topraklar rehber olmadan geçilmeye çalışılırsa yabancıların açlıktan ve susuzluktan ölme ihtimali büyüktür. Bu durum yabancılar tarafından çok az bilinir. Göklenler, İranlılar tarafından takip edildiklerinde geri çekilirler. Bu olay genellikle her yıl meydana gelir. Ama İranlılar takip etme konusunda pek başarılı değillerdir. Çünkü Göklenler, düşmanın yaklaşmasıyla kaçtıklarını ve düşman ayrılınca da yerlerine geri döndüklerini söylerler.⁶²

Lady Sheil, 1851 yılında Göklenlerin yaklaşık 10.000 çadır veya aileden oluştuklarını, Hazarın güneydoğusunda Esterabad civarında yaşadıklarını belirtir. Göklenler, Hazar ve Ceyhun arasında özgürce dolaşan Türkmenlerin aksine İran topraklarında yaşarlar ve Şah'a tabidirler. Bu nedenle her yıl 40-50 aileyi rehine vermek zorunda kalıyorlardı. Göklenlerin diğer boylara göre nispeten küçük olduklarını belirtir.⁶³

1855 yılında Türkmenlerin yaşadığı coğrafya ve topografya ile ilgili bilgiler veren Hantzsch, Gürgen Nehri'nin güneyinde yer alan Günbeti Kavus'un batıda Hazar Denizi'ne kadar uzanan Yomutlar ve doğuda Göklenler arasındaki sınırı teşkil ettiğini yazarak, Göklenlerin Alkadağlı ve Alka Dodurgalardan geldiğini, 11 boyunun olduğunu ve aşağı yukarı 2550 haneden oluştuğunu tahmin etmektedir.⁶⁴

Vambery, Göklenlerin vasıflarıyla en uysal, en medeni Türkmenler olduklarını, İran Şahı'na tabi yaşadıklarını belirtir. Ona göre, Göklenler tarihte ünlü olan eski Gürgen adındaki çok güzel bir bölgede yaşıyorlardı. 1863 yılında 10 uruğa ayrılan Göklenlerin 10.000 çadır kadar nüfusları olduğunu söyler. Göklenlerin uruğu ve tireleri şöyledir:

1. Çakır: Gökdiş, Alamet, Toramen, Horta, Karavul, Kuze, Kulkara, Baynal.
2. Beğdilli: Pank, Amanhoca, Boran, Karismaz.

---

⁶² Ferrier, *a.g.e.*, s.88-89.

⁶³ Sheil, *a.g.e.*, s.210.

⁶⁴ J. C. Hantzsch, "Topographie und Statistik der persischen Turkmanen," *Zeitschrift für Allgemeine Erdkunde*, Berlin, 1862, s.98-102.

3. Kayı: Cankurban, Erkekli, Gızıl Akıncık, Tekendji, Bokgaca, Godana, Temek, Kanyas, Darı.
4. Karabalhan: Çotur, Kapan, Sığırsıkı, Paşah, Acıbeg.
5. Kırık: Giyinlik Sufian, Dehene Karakuzu, Çeke, Gökçe- Kabasakal, Ongut, Kongor.
6. Bayındır: Kalaycı, Körük, Yapağı, Yacı, Kesir Yasaglik, Törens.
7. Çerkes: Mollalar, Köse, Ataniyaz Mehrem, Börre.
8. Yangak: Körsüt Macıman, Kotu, Dizegri, Sarıca, Ekiz.
9. Senkrik: Karaşor, Akşor, Kuçi, Har, Şıhbegi.
10. Ay Derviş: Otçu, Kocamaz, Deli, Çıkzarı, Arab, Aşem, Gancık.⁶⁵

1864 yılında Göklenlerin uruğları ve tireleri hakkında bilgi veren Melgunof, onları Dodurga ve Alkadağlı diye iki uruğa ayırır.

1. Dodurga

Dodurga: Künlük 100 çadır, Sufyan 100 çadır, Gökçe 100 çadır, Dahne 100 çadır, Çake (Tschake) 76 çadır.

Bayındır: Ak-kliçhani 123 çadır, Nefes-hani 107 çadır.

Çangak: Kutimecmen 116 çadır, Uçkunlu 100 çadır.

Garkaz: 150 çadır.

Senrik: Kuşhi 139 çadır, Huruşur 156 çadır.

2. Alkadağlı

Çakırbeylü: Gürgen kıyısında Etrek ve Haydarabad civarında yaşarlar, 350 çadırdır.

Arab 100 çadır.

Ayderviş: Gürgen ve Karaşeyh civarında yaşarlar, 66 çadırdır.

Karabalhan: ikiye ayrılırlar. Yukarıboylu 150 çadır. Aşağıboylular Gürgen ve Karnabadda yaşarlar, 165 çadırdır.

⁶⁵ Vambéry, *a.g.e.*, s.306-307.

Erkekli: Gürgen'den iki fersah uzaklıkta bulunan Aliçeşme'de yaşarlar ve 112 çadırıdır.

Kayı: dörde ayrılırlar. Temek 56 çadır, Darı 56 çadır, Garnas 47 çadır, Bokgaca çadırıdır.

Melgunof, Göklenlerin toplam 2550 çadır olduğunu, daha önceleri 12.000 aile olduğunu ancak Hive'de yaşayanların, Yomutlarla yapılan savaşta ve İran'da Muhammed Şah'ın 1836 yılında Göklenlere karşı yaptığı seferde önemli ölçüde nüfuslarının azaldığını yazmaktadır.⁶⁶

Polak, 1855 yılında İran'da Teke, Yomut ve Göklenlerin 22.475 aile olduklarını⁶⁷, Stebnitzky, 1872 yılında Göklenlerin uruğu olan Kayıların ve Tiresi olan Erkekliğin Gürgen Nehri'nin ana kaynağı arasında yaşayıp 3000 çadıra sahip olduklarını⁶⁸ Mac Gahan, 1873 yılında Göklenlerin 1500 çadır⁶⁹, Syke, 1874 yılında Göklenlerin Rusya topraklarında yaşayan kısmının Sorali, Toktamış, Keke, Kal Gazl, Ak Kal isimlerinde olduğunu ve toplam 1500 aileden meydana geldiklerini, İran sınırında yaşayanların ise Kal Gazl, Toktamış, Kayı, Tamak, Eilyangi, Ark Kali, Karnas, Dudi, Kar Abdal Han, Can Sur Balgi isminde ve toplam 2500 aile bulunduğunu yazar.⁷⁰

1819 yılından 1874 yılına kadar Göklenler hakkında bilgi veren seyyahların verilerine dayanarak nüfusun çok çeşitlik gösterdiği söylemek mümkündür. Ayrıca her bir seyyah Göklenlerin alt kollarının isimleri hakkında çok farklı bilgiler vermektedir. Ancak Ataniyazov'un Göklen uruğu ve tirelerine en yakın isimleri Melgunof ve Bode'nin verdiği kanaatindeyiz. Hem İran'ın Gürgen bölgesinde ve Etrek Nehri civarında yaşamaları hem de Hive'de bulunan bir kısım Göklen'in varlığı göz önüne alındığında bu kadar farklı rakam ve ismin olması zamanın şartları ve siyasi durumu göz önüne alındığında pek şaşırtıcı olmasa gerektir.

Göklenlerin boy bölünmesini oluşturan alt gruplarda görülen isim farklılıkları ve nüfusun değişkenliği, Göklenlerin geç dönemde oluşan bir boy birliği olarak teşekkül etmesi ve daha sonradan oluşan küçük boyların zaman

⁶⁶ G. Melgunof, *Das Südliche Ufer Des Kaspischen Meeres Oder Die Nordprovinzen Persiens*, Leipzig 1868, s.88-89.

⁶⁷ Polak, *a.g.m.*, s.34.

⁶⁸ E. Delmar Morgan, "Colonel Stebnitzky's Report on His Journey in 1872 in Central and Southern Turkomania" *Journal of the Royal Geographical Society of London*, Vol. 44, 1874, s.225.

⁶⁹ Mac Gahan, *a.g.e.*, s.349.

⁷⁰ Sykes, P. Molesworth, *The Thousand Miles in Persia or Eight Years In Iran*, London 1902, s.18.

içinde kendilerini Göklen ismi ile tanımlamalarından kaynaklanmıştır. İran'da Göklenler bugün iki ana kola ayrılmaktadır. Bunlar Bayındır ve Kayı Göklenleridir. Kayı Göklenleri, Gülistan Eyaletinde, Bayındır Göklenleri ise Horasan Eyaletinde yaşamaktadırlar.⁷¹

3.Göklenlerin Fiziksel Görünüşleri

Göklen Türkmenleriyle ilk kez rehine oldukları Tahran'da karşılaşan bazı seyyahlar, dış görünüşleriyle ilgili bilgiler aktarmaktadırlar. Ferrier, Göklen veya Yomut Türkmenlerinin fizyonomisini şöyle tasvir eder: "Türkmenler ve Özbeklerin tipleri birbirine benzerdir; yüzleri yassı, geniştir ve çenede sivrilir, sakal sarımsı kıvılcık veya açık renkte, seyrek ve düzensizdir; kasla hayli gelişmiş bir vücut için kafa çoğunlukla çok küçüktür; yüz bir Çinlinin gözlerini anımsatan iki küçük göz çukuru ile oyulmuştur".⁷² Lady Sheil'in Göklenleri tarifi ise şöyledir: "Erkekler ve kadınlar görünüşte son derece nahıştır ve özellikle kadınlar öyledir. Yüzleri çıkık elmacık kemikleri ile yassı ve geniştir, burun kısa, geniş, gözler küçük ve simsiyahtır, ciltleri sarımsı bir kumrallıktadır. Onlar saf Türk ırkına ait oldukları için, onlara dikkatle bakıp İstanbul'daki Osmanlılar ile karşılaştıran birisi hayrete düşer. Şüphesiz Osmanlıların ataları bu yağmacılara benzer. Ancak biraz derinlemesine düşününce hemen değişimi fark eder. Gürcüler, Çerkezler, Araplar, Arnavutlar, Slovaklar, Rumlar ve Ermeniler ile yapılan evlilikler, saf Türklerin korkunç Moğol yüz hatlarını değiştirmiştir".⁷³ Polak, rehine Tahran'da gördüğü Göklenlerin sarımsı bir cilt, geniş elmacık kemikleri, geniş alın, eğik küçük gözler, geniş burun ve ince bıyıkları bulunduğundan bahseder.⁷⁴ Mervin, Göklenlerin Teke Türkmenlerine göre daha az Tatar görünümüne sahip olduğunu yazarken, Fraser, Göklenlerin arasında bazı genç kadınların dikkat çekici derecede güzel, delici siyah gözleri, tatlı, düzgün yüzleri olduğunu, çocukların da annelerinden daha güzel olduğunu aktarmaktadır.⁷⁵ Ferrier'in Göklenlerin dış görünüşleriyle ilgili aktardığı bilgiler ise oldukça enteresandır. Göklenleri ziyaret ettiği sırada onu görmeye gelen kişiler hakkında şunları aktarır: "*Çeşitli köylerden yeni Göklen grupları gelmeye devam ediyordu ve hepsini görmek beni çok meraklandırmıştı. Bana*

⁷¹ Zeynep Yıldırım, *İran Sahası Göklen ve Nohur Türkmen Ağzıları*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2015, s.107.

⁷² Ferrier, *a.g.e.*, s.89.

⁷³ Sheil, *a.g.e.*, s.208.

⁷⁴ Polak, *a.g.m.*, s.34.

⁷⁵ Mervin, *a.g.e.*, s.119, 137.

daha önce gördüğüm Tekeler, Sarıklar, Ersariler ve diğer Türkmenlerden oldukça farklı bir tipte göründüler. Bazıları oldukça güzeldi, diğerleri sağlıksız bir sarı renge sahipti ancak hepsinin Teke veya Sarık Türkmenlerinden daha fazla sakalı varmış gibi görünüyordu. Koyun derisi şapka takıyorlardı normalinden daha geniş ve düzdü. Bana ilk bakışta kadavra gibi göründüler. Diğer Türkmenler gibi erkeksi değillerdi. Bana büyük ölçüde afyon içtikleri söylendi muhtemelen renkleri afyon içmekten kaynaklanıyor olabilirdi. Kadınların bile onu içtiği söylendi ve eğer bu doğrudursa, korkarım yakında afyon hepsini enkaza çevirecek”⁷⁶

4. Türkmen Misafirperverliği

Gürgen Irmağı'nın kaynağındaki vadide yaşayan Göklenlere misafir olan Burnes ve Vali Hamza Han, Türkmenler tarafından her türlü saygı ve ikram ile karşılanmıştır. Göklenlerin Han ve maiyeti ile kendisi için de çadır ayırdıklarını ve yiyecek ikram ettiklerini söyler.⁷⁷ Bode, bazen zengin Türkmenler, bir gösteriş duygusuyla misafirlerini bir ay boyunca elinde tutarlar; onları pirinç, koyun eti, peynir, tereyağı, süt ve sürülerinin diğer ürünleriyle besliyorlar ki bu da zenginliklerinin temelini oluşturur der.⁷⁸ Fraser, misafirperver bir Göklen'in çadırını şu sözlerle tarif etmektedir: Göklen'in yemeği kaba ve yeterince basitti. Önümüze serilen kumaş, yünden yapılmıştı. Herkesin önüne iri ekmekler yerleştirildi. Pilavın üzerine haşlanmış et konuldu. İçeceğimiz tereyağlı süt ve suydur, biraz tuzla tatlandırılmıştı.⁷⁹ Fraser, başka bir Göklen'in çadırında daha misafir oldu. Çadır, Hazar'a yakın daha zengin bir mahalledeydi. Yemekte en az 20 kişi vardı. Bakır tepside pilav, güveçte et, sütte haşlanmış küçük bir tabak sebze ve yer mantarı ve önüne bir kâse şerbet konuldu. Aynısının daha büyük boyutlarda olanı Han'ın önüne konuldu. Herkes “Bismillah!” deyip yemeğe başladı, diyerek Göklenlerin sofralarını anlatmaktadır.⁸⁰

Fraser, misafir olduğu bir Göklen çadırında biraz ekmek ve peynir (ekşi lor) üzerine de biraz taze tereyağı ve tatlı sütle kahvaltı yaptığından bahsederek şöyle devam eder: “Göklen Çadırlarının siyah olan üst tarafında kurutmak için süttten yapılan beyaz ekşi lor yığınları görülebilir. Sanırım, bu kırmızı denilen sarhoş edici içeceğin temelini oluşturuyor. Fakat bu içkiyi bu oymaklar arasında hiç görmedim.

⁷⁶ Ferrier, a.g.e, s.216.

⁷⁷ Burnes, a.g.e., s.108-109.

⁷⁸ Bode, a.g.m., s.76.

⁷⁹ Fraser, a.g.e., s.283.

⁸⁰ Fraser, a.g.e., s.612.

Göklenlerin süt ve süt ürünlerinin tümü bol miktarda olmasına rağmen bu insanların çadırlarında bu içecek dışındaki içecekleri nadiren kullanmalarını tuhaftır. Suyu karıştırıp, kurutup presledikleri son derece kötü olan ekşi lor peyniri tüketiyorlardı. Süt yağı veya lor ile suyun karışımı içecek sıcağın bunalmış yolculara sundukları en yaygın içecektir. Kaliteli tereyağı ise ara sıra pilava koymak dışında nadiren kullanılıyorlardı çoğunluğunu çevredeki köylere satmak için saklıyorlardı” der.⁸¹ Burnes, Göklenlerin misafirlerine tereyağlı çörek ve kavun ikram ettiklerinden bahseder.⁸²

5.Geçim Kaynakları ve Vergi

Seyyahların geçim kaynakları hakkında verdikleri bilgiler genellikle tarım ve tarım ürünleri ile ilgilidir. 19. yüzyılda bölgedeki Türkmenler tarım ve hayvancılığı bir arada yürütüyorlardı. Bu durum seyyahların gözlerinden kaçmamıştır.⁸³ Göklenlerin başlıca mesleği tarımdır diyen Bode, arazi şu anda çok fazla ihmal edilmesine rağmen çok üretken olarak görülmektedir. Tarımdan bağımsız olarak Göklenlerin ipek böcekleri için dut ağacı ekimleri vardır. Eğer Çin, varsayıldığı gibi ipek böceğinin babasıysa, o zaman batıya doğru seyahat ederken, bu böcek muhtemelen Gilan vilayetlerinde yayılıp serpilmeden önce Gürgan'ın vadilerinde yetiştirilmiştir. Şirvan, hatta Anadolu-Küçük Asya ve Bursa'ya ulaştığını ifade etmiştir.⁸⁴ Bode'nin İpek böceği yetiştiriciliği ilgili söylediklerini diğer seyyahlar da destekler.⁸⁵ Hive'de bulunan Göklenler de pamuk ve ipekli ürünler dokurlardı.⁸⁶ Sykes, diğer seyyahlardan farklı olarak Göklenlerin balıkçılıkla uğraştıklarını ayrıca tarımla birlikte ticaretle de uğraştıklarını belirtir.⁸⁷ Hazar Denizi havzası Türklerin denizcilik faaliyeti yaptığı en önemli coğrafyalardan birisidir. Ayrıca eski dönemlerden beri Hazar denizi ve çevresi uluslararası ticaretin aktif olduğu bir bölgedir. Bu durum 16. yüzyıl seyyahlarına da konu olmuştur. Konargöçer hayat tarzını bırakan

⁸¹ Fraser, *a.g.e.*, s.608.

⁸² Burnes, *a.g.e.*, s.109.

⁸³ William Richard Holmes, *Sketches on the Shore of the Caspian, Descriptive and Pictorial*, London 1845, s.288.

⁸⁴ Bode, *a.g.m.*, s.74.

⁸⁵ Morgan, *a.g.e.*, s.225; Burnes, *a.g.e.*, s.108; Häntzsche, *a.g.m.*, s. 97; G. C. Napier and Kazi Syud Ahmad, “Extracts from a Diary of a Tour in Khorassan, and Notes on the Eastern Alburz Tract; with Notes on the Yomut Tribe”, *The Journal of the Royal Geographical Society of London*, Vol. 46,1876, s. 131.

⁸⁶ Arthur Conolly, *a.g.e.*, s.166.

⁸⁷ Sykes, P. Molesworth, “Recent Journeys in Persia”, *The Geographical Journal*, Vol. 10, No. 6, 1897, s.574.

Türkmen grupları bölgenin koşulları nedeniyle ticaret ve denizcilikten başka alternatif bulamamışlardır.⁸⁸

Bu dönemde konargöçer olmayan Göklenler çoğunlukla koyun ve sığır sürülerine sahiplerdi. Bunun yanında az da olsa deve besledikleri bilinmektedir.⁸⁹ Ayrıca Göklenler, pirinç, incir, üzüm, nar, ahududu, siyah kuşüzümü ve fındık da yetiştirmektedirler.⁹⁰ Fraser, Göklenler ve Yamutların tüm mutfak aletlerini tahtadan yaptıklarını ve yiyecek sunma tepsileri, süt kapları bu bakımdan, tüm bunların kil veya metalden oluşan ülkelerin iç ekonomisinde dikkate değer bir değişiklik olduğunu ifade eder.⁹¹ Belki de Gürgen bölgesinin ormanlık olması Göklenlerin tahta oymacılığı gibi el sanatlarında gelişmesine katkıda bulunmuştur.

Yate, Göklenlerin akrabaları Teke ve Sarık Türkmenleri kadar çalışkan gözükmediklerini yazar. Çünkü halı yapmadıklarını sadece birkaç kaba kilim yaptıklarını gözlemlemiştir. Görünüşe göre Göklenlerin tek imal ettikleri şey keçe idi. Çünkü nakit para bulamadıklarında Bucnurd'a gönderilen kişiler atlar için kullanılan keçelerden satıp gelir elde ediyorlardı.⁹²

1832 yılında Etrek ve Gürgen civarında yaşayan Yomut ve Göklen Türkmenleri otuz yıldır İran Şahlığına tabi idi, at cinsinden veya aynı olarak küçük bir vergiyi Gürgen Nehri civarına tayin edilen bir İran valisine ödüyorlardı.⁹³ 1844 yılında ise Gürgen düzlüklerinde yaşayan Türkmenler, geniş sığır sürüleri beslemenin yanı sıra toprağı da işliyorlar ve yılda her bir çadır Esterabad valisine yaklaşık üç kranlık⁹⁴ bir vergi ödüyordu fakat Göklen Ovası'ndaki Türkmenlerden bu vergi yedi kran olarak isteniyordu çünkü buradaki toprak daha verimliydi.⁹⁵ 1855 yılında Göklenler, Kaçar Hanedanlığına yıllık 6000 tuman vergi ödüyorlardı.⁹⁶ Muhammed Şah zamanından itibaren başlayan yıllık 6000 tuman vergiyi vaktinde almak ve Göklenlerin ani

⁸⁸ Mustafa Gökçe, "Hazar Denizi'nde Ruslar İle Türkmenler Arasındaki Ticari İlişkiler (18.-19. Yüzyıllar)", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, C.6, S. 13, 2018, s.102.

⁸⁹ Morgan, *a.g.e.*, s.225.

⁹⁰ Burnes, *a.g.e.*, s.108; Hantzsche, *a.g.m.*, s.97.

⁹¹ Fraser, *a.g.e.*, s.283.

⁹² Yate, *a.g.e.*, s.234.

⁹³ Burnes, *a.g.e.*, s.390.

⁹⁴ Dönemine göre değeri değişiklik gösterse de 1 Kran yaklaşık 1000 dinar etmekteydi. Detaylı bilgi için Bkz; Rudi Matthee, "Changing the Mintmaster-The Introduction of Mechanized Minting in Qajar Iran", *Itinerario*, Vol. XIX.

⁹⁵ Holmes, *a.g.e.*, s.288.

⁹⁶ Hantzsche, *a.g.m.*, s.97.

baskınlarını önlemek için Kaçar Hanları, Göklenlerden 400 aileyi devamlı surette rehin olarak Tahran'da tutuyordu.⁹⁷

1880 yılına gelindiğinde ise Etrek bölgesinde yaşayan Göklenler son dört yıl boyunca İran hükümetine vergi vermeyi reddetmişler, Esterabad valisi Mustafa Han Göklen liderleriyle sonuç alamadığı bir görüşme yapmıştı. Daha sonra ise valinin onları zorlaması sonucunda bir süreliğine anlaşma sağlanmıştı.⁹⁸ Görüldüğü gibi vergi ödeme şekli yıllara göre çeşitlilik göstermiştir. Göklenler, İran hükümetine bazı yıllar hayvan cinsinden ödeme yaparken bazı yıllar para ödemişlerdir. Para birimi, her seyyahın kendi para birimine göre veya İran para birimine göre belirtilmiştir.

Göklen, Yomut ve Teke Türkmenlerinin meşguliyetlerinin en başında yağma ve çapul⁹⁹ akınları yapmak gelmekteydi.¹⁰⁰ 1844 yılında Gürgen bölgesinde yaşayan Göklenler, diğer Türkmenler tarafından yağmalanıyorlardı.¹⁰¹ Göklenler de sık sık Yomutlara saldırarak onların mallarını gasp ediyorlardı.¹⁰² Bode, Türkmenlerin egemenlik tutkusu yağmaya susamışlıktır der.¹⁰³ Türkmenlerin 18. yüzyılda yaşamış olan millî şairleri Mahdumkulu, Göklen ve Yomutlar arasındaki bu yağmaların en yoğun olduğu dönemde yaşamış ve yağmalar şiirlerine konu olmuştur.¹⁰⁴

6.Göklen Atları

Türk millî kültürünün insanlık tarihine en büyük katkılarından birisi olan atı ehlileştirmek ve binicilik Göklen Türkmenlerinde de yaygındır. Göklenler, ok ve yay'ı iyi kullanabilen bir boydur ancak at sürmedeki maharetleri hiçbir şey de yoktur.¹⁰⁵ Göklenler aynı zamanda iyi nalbantlardır ve güzel at kıyafetleri üretirler. Hayatları, önem verdikleri atınki ile benzersiz bir şekilde ilişkilidir. Polak, yüksek Türkmen atlarına binmiş sekiz ila on yaşlarında Göklen çocukları

⁹⁷ Arat, "Göklen", İ.A., IV., İstanbul 1987, s.810.

⁹⁸ O'Donovan, a.g.e., s.288.

⁹⁹Detaylı bilgi için Bkz. Cihad Cihan, "19. Yüzyıl Seyyahlarına Göre Hazar Ötesi Türkmenlerinde Yağmacılık ve Köle Ticareti", *Seyyahların İzinde Türkistan*, Ed. Mustafa Gökçe, Pegem Yayınları 2019, ss.267-312.

¹⁰⁰ Ferrier, a.g.e., s.88.

¹⁰¹ Holmes, a.g.e., s.287.

¹⁰² Murav'yov, a.g.e., s.21.

¹⁰³ Bode, a.g.m., s.68.

¹⁰⁴ Cihan, a.g.e., s.287; Vambery, a.g.e., s.155.

¹⁰⁵ Fraser, a.g.e., s.268.

gördüğünü dörtnala hızla koşarak atları boynundan kavrayıp okşadıklarını yazar. Ata iyi binmek Türkmen olmanın tüm işaretlerini göstermekten geçer.¹⁰⁶ Sheil, “*Türkmenlerin savaşlarda başarılı olmalarının nedeni çok iyi atlarının olmasıdır. Türkmen atları ne kadar iyi ve dayanıklı ise Türkmen biniciler de o kadar iyidir*” der.¹⁰⁷ Türkmenler ,at yarışına düşkündür. Bir Türkmen için at her şeydir. Kendi çocuğundan daha çok atının bakımıyla ilgilendiğini söylemek pek yanlış olmaz; çünkü en sevilen at sadece sahibinin değil tüm ailenin tüm dikkatini toplar. Teke Türkmenlerinin atları uzun bir yolculuk ve zoraki yürüyüşler için en iyi atlardır. Göklen ve Yomutların ki daha ince ve daha yumuşak atlardır. İran şahının sarayında büyük adamlar arasında Tekelerin atları safkan Arap atına bile tercih edilir. Teke Türkmenlerinin yerleşim yeri Nisean'ın kalıntıları arasında olduğundan, Teke atlarının, Strabon ve diğer eski yazarların bahsettiği “Nisean” at ırkına ait olması çok muhtemeldir. Aynı şekilde, İskitlerin ve daha sonra Partların düşmanlarına karşı savaştıkları aynı Türkmen cinsi atlarda olduğu varsayılabilir; Türkmen ovaları bu atların egemenlik merkeziydi. Dolaşan Türkmenler, yağma seferleri yapmadıklarında, atlarını kullanmadıklarında, boş bir hayat sürerler, günü bir çadırdan diğerine dolaşarak geçirirler. Gruplar hâlinde toplanırlar ve düşmanlarını şaşırtmak için yaptıkları hünerler ve kurnaz manevralar hakkında konuşmaktan büyük zevk alırlar.¹⁰⁸

Yate, Göklenlere misafir olduğu sırada 80 erkeğin yarışmak için at getirdiğinden bahsetmektedir. At yarışının sonunda ödüller olduğunu anlatarak at yarışının tüm detaylarını aktarır. At yarışlarının Göklenler arasında büyük ilgi uyandırdığını vurgular.¹⁰⁹ Ferrier'in yazdığına göre, Nadir Şah Afşar, Türkmen atlarına büyük özen gösterilmesini emrederek Teke Türkmenlerine emanet edilen altı yüz kısrak ile diğer atların melezleşmesini istemiştir. Teke atları, özellikle Ahal bölgesinden olanlar, 1845 yılında bütün Türkmen ülkesinde büyük saygı görmekteydi.¹¹⁰ Bu atların siyah, gri, sarı, açık sarı renkleri bulunmaktadır ancak en güzelleri güneş altında parlayan altın rengindeki türlerdir. Bu tür efsanelere destanlara konu olmuştur.¹¹¹ Çınaran atları ise farklı bir Türkmen atı cinsindedir. Nadir Şah Afşar, Hindistan'a sefer

---

¹⁰⁶ Polak, *a.g.m.*, s.34.

¹⁰⁷ Sheil, *a.g.e.*, s.169-170.

¹⁰⁸ Bode, *a.g.m.*, s.77.

¹⁰⁹ Yate, *a.g.e.*, s.229-230.

¹¹⁰ Ferrier, *a.g.e.*, s.95.

¹¹¹ Abdolvahid Soofizadeh, “Konargöçer Hazarötesi (İran) Türkmenlerinde Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Hayat”, *Altaylardan Toroslara Konargöçer Türkler*, Ed. Mustafa Gökçe- Eren Fehmi Eroğlu, 2018, s.112.

düzenlediğinde dayanıklı atlara ihtiyaç duymuştur. Bu sebeple Çınaran atlarını tercih etmiştir. Bu atlar süvariler için idealdi. Nadir şah döneminde Horasan'da Çınaran şehrinde bu atların türemesi ve eğitimi yapıldığı için atlara şehrin ismi verilmiştir.¹¹² Ahal Teke atlarından sonra en çok itibar gören atlar şunlardı: Merv atları, Yomut ve Göklen atları, Murgab ırkı, Hazara, Meymene, şibirgan.¹¹³

7.Giyim, Kuşam ve Kıyafetler

Göklenleri ziyaret eden seyyahlar, çeşitli renkte olan kıyafetler ve başlıklar hakkında bilgiler vererek Göklenlerin giysilerinin detaylarından söz etmektedirler. Seyyahların büyük çoğunluğu Tahrandaki Göklen kadınlarının yüzlerini örtmediklerini¹¹⁴ peçesiz olduklarını, elbiselerinin kırmızı dar bir pantolon, dizlerine kadar uzanan, kaba kırmızı bir kumaştan uzun bir elbise veya iç gömleğinden ibaret olduğunu ve baş ile boyunlarına sarı kuşaklar bağladıklarından bahsederler.¹¹⁵ Türkmen kadınlarıyla ilgili en güzel betimlemeyi Fraser yapmıştır. Türkmen kadınların çoğu Müslüman ülkelerdeki gibi susmazlar, gizlenmezler, hatta peçe bile takmazlar. Onlara benzeyen tek şey, burnun altını gizlemek için yüzün etrafına takılan ve göğüslerinin üzerine düşen ipek veya pamuklu bir örtüdür. Bir yabancı girdiğinde kalkmazlar ve çadırdan çıkmazlar ancak daha önce yaptıkları işle kayıtsızlıkla meşgul olmaya devam ederler. Gerçekte, yabancılara olduğuça aşınadırlar ve onlara özel bir iyilikle bakma konusunda iyi bir üne sahiptirler.¹¹⁶ Yabancıya karşı ahlaklıdırlar. Kadın başlıkları değişiktir. Çoğu, asker şapkasına benzeyen, geniş taçlı yüksek bir başlık takıyor. Başın arkasına yapıştırılır ve üzerinde parlak renkte ipek bir mendil atılır, üstünü örter ve arkaya da atılır. Bir peçe gibi her iki tarafı kullanılır. Bu başlığın ön yüzü çeşitli gümüş veya altın süslemelerle kaplıydı. En sık altın ve gümüş paralar veya düğmeler sıralar hâlinde dizilir bunlar zincirlere bağlanırdı. Bütün bu süslemeler kadın süslerinden ziyade bütün, bir at için yapılan muhteşem süslemeleri anımsatır. Bu başlıkları giymedikleri zaman başlarına bir bez sararlar. Kulaklarına küpe takarlar ve uzun saçlarını ikiye bölerek örerler. Bol miktarda altın süslemeler ve akik taşlarla saçlarını süslerler. Elbiseleri, bir kişiyi ayağa kadar örten uzun kollu bir yelek veya gömlekten oluşur. Elbisenin önü açıktır boyna yakın düğmeler veya bağlar olur.

¹¹² Soffizadeh, *a.g.m.*, 112.

¹¹³ Ferrier, *a.g.e.*, s.95.

¹¹⁴ Burnes, *a.g.e.*, s.112; Ferrier, *a.g.e.*, s.90.

¹¹⁵ Sheil, *a.g.e.*, s.208.

¹¹⁶ Fraser, *a.g.e.*, s.265.

Elbiseler; kırmızı, mavi, yeşil, çizgili kırmızı ve sarı, kareli veya çeşitli renklerde ipek veya pamuktan yapılmıştır. Bunun altına ipek veya pamuktan bir şey giyerler. Soğuk havada erkeklerinkine benzer ipek ve pamuktan yapılmış çizgili kumaştan cübbe veya pantolon giyerler. Ayaklarına genellikle İran kadınlarınınki gibi terlik giyerler.¹¹⁷ Teke kadınları da gümüş başlık takarlardı. Ancak Göklenler ve Yomut kadınları Cafer Bey Türkmenlerinde olduğu gibi batıda bulunan Türkmenler arasında sadece bekâr kızlar tarafından takılan gümüş başlık kullanırlar, başlıklar Merv’de hem kızlar hem de evli kadınlar tarafından kullanılıyordu.¹¹⁸

Erkeklerin kıyafetleri rütbelerine göre değişir; daha fakir olanların çoğu kısa yünlü bir cübbe veya gömlek dışında başka bir şey giymezler. Diğerleri uzun kahverengi yünlü bir örtü örter; Bazıları, dizden biraz aşağıya inen, beline bir kuşak, gömlek ve pamuklu veya ipekle bağlanan birkaç cüppe veya kaftandan oluşan millî Türkmen veya Özbek elbisesini giyerler. Bu cübbelerin yapıldığı malzeme ipek ve pamuk, çizgili mavi, mor, kırmızı ve yeşil karışımıdır. Bunun yanında özellikle Göklen ve Yomutlar çoğunlukla İran kıyafetlerini benimsemişlerdir. Ancak Tekeler, alt giysilerinin üzerinde genellikle deve tüylerinden dokunmuş cübbeler giyerek kıyafetlerine daha fazla özen gösterirler.¹¹⁹ 1832 yılında Gürgen’e gelen Burnes, diğer seyyahlardan farklı olarak Göklen kadınlarının kıyafetlerinin daha çok İranlı kadınlara benzediğinden bahsetmektedir.¹²⁰ Bode, Türkmenlerin genelde uzun dökümlü cüppeler giydikleri için formlarını iyi inceleyemediğini, görünüşe göre ayak parmaklarının içe doğru bükülmesiyle belli bir eğrilik olduğunu, bunun çocukluktan itibaren binicilik alışkanlıklarından ileri gelmiş olabileceğini ama Moğollar veya Kalmuklar kadar çarpık bacaklı olmadıklarını ifade etmektedir.¹²¹

8.Yaşamları ve Bazı Adetler

Göklenlerin yaşamlarını gözlemlene fırsatı bulan seyyahlar onlar hakkında çeşitli bilgiler vermişlerdir. Yate’in verdiği bilgilere göre “Göklenler

---

¹¹⁷ Fraser, *a.g.e.*, s.265-66.

¹¹⁸ O’Donovan, *a.g.e.*, s.209; Cihad Cihan, *XIX. Yüzyıl Seyyahlarına Göre Hazar Ötesi Türkmenleri*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2015, s.406.

¹¹⁹ Fraser, *a.g.e.*, s.265-66.

¹²⁰ Burnes, *a.g.e.*, s.112.

¹²¹ Bode, *a.g.m.*, s.72.

tarımla uğraşan bir boydu. Diğer konargöçer Türkmenler gibi değişik alışkanlıkları yoktur. Sıradan Türkmen çadırlarında yaşarlar. Obalarının yerini nadiren değiştirirler. Teke ve Sarık Türkmenlerinin temizliğinin, iyi halılarının ve duvar çantalarının hiç biri Göklenler de yoktur. Bu onların fakir olduğundan değildi. Aksine durumları iyidir. Liderleri oldukça varlıklıdır. Normalde bir kız için 100 tuman, dul için ise 400 tuman fiyat verirler. Dul daha pahalıdır çünkü daha tecrübelidir. Eve ve hayvanlara iyi bakar. Ama genç kızlar bunu yapamazdı. Göklen obaları çoğunlukla tüm yol boyunca dağılmıştır. Tüm diğer Türkmenler gibi Göklenlerin de yerleşimlerinin yakınında ağaçları, bahçeleri, suları ve tarlaları yoktu. Onların çadırları çıplak ve kuru bir ovanın ortasında sıkışmış durumdaydı. Göklenler ile diğer Türkmenler arasındaki tek fark, çadırlarını belirli bir sıra hâlinde kuruyor olmalarıydı. Bu diğer Türkmenlerde yoktur. Tüm Türkmen obalarının kadınları, mesafe ne olursa olsun suyu en yakın kaynaktan gidip getirmek zorundadır. Tüm insanlar çok medeni ve yardımsever görünüyordu. Aralarında sanki Hindistan'daymışım gibi özgürce hareket edebildim. Türkmen kadınları özgürlüğe meyillidir ve örtüleri yoktur. Her kimle tanıştıysam kadınına asla kapatmamıştı".¹²² Blocqueville, Murav'yov ve Vambery, Türkmenler arasında haremlik, selamlık anlayışı olmadığını, kadınların erkeklerle yan yana olduğunu belirtirler.¹²³ 10. yüzyıl seyyahlarından İbn Fazlan'ın verdiği bilgiler de 19. yüzyıl seyyahlarına benzer ifadeler içermektedir. İbn Fazlan, Türkmen kadınlarının yüzlerini kapatmadıklarını, yabancıardan çekinmediklerini ifade etmektedir.¹²⁴

Göklenlerin evliliğe bakış açıları ve evlilik adetleriyle ilgili bilgi veren Bode, "*Yomutlar ve Göklenler kendi soylarını üstün görürler ve kızlarını Hindistan'daki Rajputlar gibi kendi boylarında başka yabancılarla asla evlendirmezler*" diye yazar. Ayrıca "*Türkmenler, Türkmen annelerin çocukları ile eş olarak aldıkları İranlı kadın esirleri ve Hive Özbeklerinden satın aldıkları Kazak kadınları arasında bir fark görmektedir. Türkmenler tüm ayrıcalıklara sahipken, diğerlerinin Türkmen kadınlarla evlilik yapmalarına izin vermezler*" diye ekler.

Yomutlar ve Göklenler arasında büyük bir düşmanlık olduğu için, kendilerini eşit derecede asil soydan saysalar da birbirleriyle evlenmezler. Aynı nefret, Teke Türkmenleri için de geçerlidir. Türkmenler çocuklarını erken yaşta evlendirirler. Erkek çocukları on dört ila on beş, kızlar on ila on iki yaşa gelince

¹²² Yate, a.g.e., s.211.

¹²³ Murav'yov, a.g.e., s.15; Arminius Vambery, *Sketches of Central Asia*, London 2004, s.47,80; Henri De Coulibeof Blocqueville, *Türkmenler Arasında*, çev. Rıza Akdemir, Ankara 1986, s.53.

¹²⁴ Ramazan Şeşen, *İbn Fazlan Seyahatnamesi*, İstanbul 1995, s.35.

evlenirler.¹²⁵ Safevi Devleti'nin yıkılışından sonra, özellikle 18-20. yüzyıllarda evlilik yaşları erkene alınmıştır. Bunun sebebi şu şekildedir; yerleşik hayata yeni geçen boyların başlarında bulunan beyler su ve toprak paylaşımı sırasında evli olan fertlere öncelik tanıyarak pay verirdi. Bekâr kişiler topraklardan pay alamaz sadece işçi olarak çalışabilirlerdi. Bu sebeple Türkmenlerde çocuklarını erken yaşta evlendirme bir gelenek olmuştur.¹²⁶

Ancak erken evlilik durumlarında, aralarında bir gelenek vardır. Tören bittikten sonra genç eş, karısı ile sadece iki veya üç gün kalır ve sonra gelin iki ve bazen üç yıl kalacağı ailesinin evine geri döner. İki veya üç yıldan sonra damadın anne ve babası gelerek gelini daimi olarak kalacağı damat evine götürürler. Bu arada, yeni gelin giysisinden oluşan çeyizini ve gelecekteki çadırlarının içini süslemek için gerekli eşyaları hazırlar. Daha sonra genç çifte ayrı çadırlar tahsis edilir ve genç adam babasının develer, atlar ve koyun sürülerinden oluşan mallarından payını alır. Ancak ayrılık gerçekleşmiş olsa da, baba hâlâ ilk altı aylık bakımlarını sağlamaya devam eder. Bundan sonra genç adam, o zamana kadar kendisi üzerinde sınırsız bir güç kullanmış olan hatta yaşam ve ölüm hakkına sahip olan ebeveyninin kontrolünden ve velayetinden kurtulur. Sıkı çalışma genellikle kadınların çoğuna düştüğü için, erkekler bir baskınla meşgul olmadıklarında zamanlarında aylak aylak gezerler.¹²⁷ Ayrıca Türkmenlerin satranç oyununa çok düşkün olduklarını ve bu konuda büyük ustalar olarak görüldüklerini belirtmeyi ihmal etmemeliyiz. İyi satranç oyuncuları olan düşmanları, İranlılar bile bu konuda Türkmenlerin üstünlüğünü kabul ederler.¹²⁸

Fraser, bir Göklen çadırında Türkmen müziği duyduğundan bahseder. Her biri bir müzik aleti taşıyan iki adamla tanışmıştır. Yazdığına göre, bunlardan biri deri ile kaplı iki parça halinde su kabağı veya içi boş ahşaptan oluşuyordu ve bir tahta çubukla birleşmişti. İpin birinden diğerine geçirilmiş su kabakları tef gibiydi ve şarkıyı söyleyen kişi bu enstrümanla tempo tutuyordu. Aletlerden birisi de tar adı verilen düz bir enstrümandı der.¹²⁹

---

¹²⁵ Bode, *a.g.m.*, s.75.

¹²⁶ Abdolvahid Soofizadeh, İran Türkmenlerinde Düğün, Doğum ve Cenaze Merasimleri, 1. Uluslararası Antalya Yörük Sempozyumu, 2019, s.108; Goli, *a.g.e.*, s.329.

¹²⁷ Soofizadeh, *a.g.m.*, s. 113; Bode, *a.g.m.*, s.75.

¹²⁸ Bode, *a.g.m.*, s.77.

¹²⁹ Fraser, *a.g.e.*, s.603.

Sonuç

Selçuklu Devleti'nin Horasan'a gelmesiyle başlayan Türkmen göçleri, Moğol saldırılarıyla bölünmeler yaşamıştır. Böylece bir Oğuz boyu olan Salurlardan; Teke, Yomut ve Göklenler gibi yeni boylar meydana gelmiştir. 19. yüzyılda konargöçer yaşam süren Göklenler, Türkmenlerin en büyük uruğlarından birdir. İran'ın kuzeyinde Gürgen ve Etrek nehirlerinin kaynağında yaşayan Göklenlerin bir kısmı da Hive Hanlığı topraklarında yaşamışlardır. 19. yüzyılda Türkistan'ı işgal etme amaçlı bölgeye gelen Ruslar ve bölgeyi kontrol amaçlı gelen İngiliz seyyahlar, Göklen Türkmenleri hakkında çeşitli notlar almışlardır. Göklenlerin siyasi, sosyolojik, dinî ve coğrafi özelliklerini içeren kıymetli bilgiler seyyahların satırları arasında bulunmaktadır. Göklenlerin bugünkü kültürü, mizacı, gelenekleri kuşkusuz geçmişten gelen büyük bir mirastır. Türklerin en önemli merkezlerinden biri olan Horasan'da yaşayan Türkmenlerin hayatları günümüzü anlamak açısından önemlidir. Seyyahların notlarında tespit ettiğimiz 19. yüzyılın başından sonuna kadar Türkmen nüfusunun değişimi, bölümlerin isimlerindeki farklılık kuşkusuz yaşanan coğrafyanın ne denli değiştini gösteren en önemli kanıttır. Bir taraftan Göklenlerin İran ve Hive Hanlığı arasında yaşadığı göçler bir taraftan Yomut ve Teke Türkmenlerinin baskınları onları zayıflatmış olsa da günümüzde İran'ın Türkmensahra bölgesinde ve Türkmenistan'da hâlâ varlıklarını sürdürerek Türkmen adetlerini devam ettirmeleri zayıf bir boy yapısına sahip olmadıklarının en büyük göstergesidir.

KAYNAKÇA

- ARAT, R. R. "Göklen", *İ.A.*, IV., İstanbul 1987, ss.809-8011.
- ATANİYAZOV, Soltanağa, "Türkmen Boylarının Geçmişi, Yayılışı, Bugünkü Durumu ve Geleneği", *Bilig*, S.10, ss.1-30.
- BODE, C. A., Baron De, *Travels in Luristan and Arabistan*, London 1845.
- BODE, C. A., Baron De, "On the Yamud and Goklan Tribes of Turkomania", *Journal of the Ethnological Society of London (1848-1856)*, Vol. 1, London 1848, ss. 60-78.
- BLOCCQUEVILLE, Henri De Coulibeoff, *Türkmenler Arasında*, çev. Rıza Akdemir, Ankara 1986.
- BREGEL, Yuri, "Nomadic and Sedentry Elements Among The Turkmens", *Central Asiatic Journal*, Vol.25. 1(2), 1981, ss.5-37.
- BURNES, Alexander, *Travels into Bokhara: Being the Account of a Journey From India to Cabool, Tartary and Persia also, Narrative of a Voyage on the Indus from the Sea to Lahore*, Vol II, London 1834.
- CİHAN, Cihad, XIX. Yüzyıl Seyyahlarına Göre Hazar Ötesi Türkmenleri, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2015.
- CİHAN, Cihad, "19. Yüzyıl Seyyahlarına Göre Hazar Ötesi Türkmenlerinde Yağmacılık ve Köle Ticareti", *Seyyahların İzinde Türkistan*, Ed. Mustafa Gökçe, Pegem Yayınları, Ankara 2019, ss.267-312.
- CONOLLY, Arthur, *Journey to The North of India, overland from England, Through Russia, Persia and Afghaumstaun*, London 1938.
- DURMUŞ, İlhami, "Türk Adının Ortaya Çıkışı, Anlamı ve Yayılışı", *Gazi Akademik Bakış*, C. 10, S.20, ss. 37-47.
- GÜNDÜZ, Tufan, "Türkmen Adına Dair Bazı Fikirler", *Yeni Türkiye Türkoloji ve Türk Tarihi Araştırmaları Özel Sayısı 1*, C.43, Ankara 1999.
- HOLMEZ, William Richard, *Sketches on the Shore of the Caspian, Descriptive and Pictorial*, London 1845.
- KÖYMEN, Mehmet Altay, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, C.1, Ankara 2000.
- FRASER, James B., *Narrative of A Journey Into Khorasan In The Years 1821 and 1822*, London 1825.
- FERRİER, J. P., *Caravan Journeys And Wanderings in Persia, Afghanistan, Turkistan And Beloochistan; With Historical Notices of the countries lying between Russia and India*, London 1857.
- GÖKÇE, Mustafa, "Hazar Denizi'nde Ruslar İle Türkmenler Arasındaki Ticari İlişkiler (18.-19. Yüzyıllar)", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, C.6, S. 13, 2018, ss.100-120.

- HANTZSCHE, J. C., "Topographie und Statistik der persischen Turkmanen," *Zeitschrift für Allgemeine Erdkunde*, Berlin 1862.
- LADY SHEIL, *Glimpses of Life and Manners in Persia*, London 1856.
- KAŞGARLI MAHMUD, *Divan-ı Lügat-it Türk*, C. I, III, Çeviren. Besim Atalay, TTK Basımevi, Ankara 1992.
- MARVİN, Charles, *Merv, The Queen of the World and the Scourge of the Man-Stealing Turcomans*, London 1881.
- MATTHEE, Rudi, "Changing the Mintmaster-The Introduction of Mechanized Minting in Qajar Iran", *Itinerario*, Vol.XIX,
- MELGUNOF, G., *Das Südliche Ufer Des Kaspischen Meeres Oder Die Nordprovinzen Persiens*, Leipzig 1868.
- MORGAN, E. Delmar, "Colonel Stebnitzky's Report on His Journey in 1872 in Central and Southern Turkomania" *Journal of the Royal Geographical Society of London*, Vol. 44, 1874, ss.217-227.
- MURAV'YOV, Nikolay, *Journey to Khiva through the Turkoman Country*, London, Oğuz Press, 1977.
- MAC GAHAN, J. A., *Campaigning on the Oxus and the Fall of Khive*, London, 1874.
- NAPIER, G. C. and AHMAD Kazi Syud, "Extracts from a Diary of a Tour in Khorassan, and Notes on the Eastern Alburz Tract; with Notes on the Yomut Tribe", *The Journal of the Royal Geographical Society of London*, 1876, Vol. 46 (1876), ss. 62-171.
- O'DONOVAN, Edmund, *The Merv Oasis Travels and Adventures East of the Caspian*, London 1882.
- ORKUN, Hüseyin Namık, *Eski Türk Yazıtları*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1994.
- SOOFİZADEH, Abdolvahid, "İran Türkmenlerinde Düğün, Doğum ve Cenaze Merasimleri", *1. Uluslararası Antalya Yörük Sempozyumu*, Antalya 2019.
- SOOFİZADEH, Abdolvahid, "Selçuklu Devleti'nin Kurucusu Olan Türkmenler", *Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi (OTAD)*, III,1, 2019, s.158-170.
- SOOFİZADEH, Abdolvahid, *Kacarha ve Türkmenha*, Nevruzi Yayınevi, Gurgan 1393.
- SOOFİZADEH, Abdolvahid, "Konargöçer Hazarötesi (İran) Türkmenlerinde Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Hayat", *Altaylardan Toroslara Konargöçer Türkler*, Ed. Mustafa Gökçe-Eren Fehmi Eroğlu, 2018, ss.87-117.
- SYKES, P. Molesworth, *Recent Journeys in Persia, The Geographical Journal*, Vol. 10, No. 6, 1897, ss. 568-594.
- SYKES, P. Molesworth, *The Thousand Mules in Persia or Eight Years In Iran*, London 1902.
- ŞEŞEN, Ramazan, *İbn Fazlan Seyahatnamesi*, İstanbul 1995.
- TÜRKER, Özgür, "Keşfetmek ve Tanımlamak: 17. ve 18. Yüzyıl Rus Seyyahlarına Göre Buhara", *Seyyahların İzinde Türkistan*, Ed. Mustafa Gökçe, Pegem Akademi, Ankara 2019, ss.73-110.

TÜRKER, Özgür, Özen, Firdes, "Oğuznâme, Selçuknâme ve Meliknâme'ye Göre Selçuklu Hanedanı'nın Menşei", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Bahar 2017; (41), ss. 331-351.

VAMBERY, Arminius, *Travels in Central Asia: Being the Account of A Journey from Tehran Across the Turcoman Desert on the Eastern Shore of the Caspian to Khiva, Bokhara and Semerkand*, Harper&Brother Publisher, Newyork 1865.

VAMBERY, Arminius, *Sketches of Central Asia*, London 2004.

YATE, C.E., *Khurasan and Sistan*, Edinburg and London 1900.

YILDIRIM, Zeynep, *İran Sahası Göklen ve Nohur Türkmen Ağızları*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2015.

